

Esenyurt'da Kürt ve Türk Cemaatleri: Gündelik Yaşamda Hasımlık ve Konukseverlik¹

Nazan Üstündağ*

KARWAN²

kanî diherikin	(Çeşmeler akıyor
karwan diçûn	Kervan gidiyor
tişt nema li dû	Geride bir şey kalmadı
hevî ar û dû	Umut, ateş ve duman
û bayê gerok	Ve gezgin bir rüzgar
ji xew rakirin	Uykudan uyandırmışlar
bîrhatinên kûr	Küllenmiş derin anıları
çavê te yê girî	Ağlamaklı gözlerin
leva te yê gezo, ax ax	Ballı dudakların
karwan diçe zû	Kervan hızla gidiyor
şarê min ê dûr	Uzaktaki kentime
bêje bav û dê	Söyle anne ve babaya
yara çavîrê	Yol gözleyen sevgiliye
ez ê bêm, bêm û bêm	Geleceğim
wê bête ew roj	O gün gelecek)

Geldiğimiz yer Cizre'de, iki güne bir savaş gibi şeyler olurdu. Gündüzleri oyun oynardık. Geceleri ise silah sesleri duyar, evde yatağın altına saklanırdık. Yazları hep çatıda yatardık. Bir gün bir kurşun yağmuru başladı. Annem kardeşimi alıp saklandı. Babam da. Ben tek başıma kaldım çatıda. Kurşunlar yatağımızın demirlerine isabet etti. Kurşun isabet etmeyen tek şey bendim. Sabah olunca babam bin lira verdi bana. Dedem de bin lira verdi. O gün bir sürü çukulata aldım. İstanbul kötülüklerle dolu. Cizre öyle de-

1- Bu makalenin taslağı Sudan Hartum'da 2004 yılında gerçekleştirilen "Çatışma (sonrası) ve Mekânın ve Uzamın Yeniden Oluşturulması: Ekonomiler, Kurumlar ve Ağlar Atölyesi" nde. (*Workshop on (Post)Conflict and Remaking of Place and Space: Economies, Institutions and Networks*) sunulmuştur.

* Boğaziçi Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi.

2- "Ahmet Kaya'nın Hoşçakalın Gözüm albümünden bir şarkı".

ğil. Dağlar sarmış etrafını. Herkes orada kalmak ister. Böyle savaş gibi şeyler olmasa, tüm hayatım boyunca orada kalırdım.³

Devlet ile PKK arasında yaşanan silahlı çatışmanın doruğa ulaştığı 1993 – 1999 yılları arasında, PKK'nın Kürtlerden aldığı halk desteğini ve lojistik yardımı azaltma politikasının bir parçası olarak Güneydoğu'da 3438 köy ordu tarafından boşaltıldı.⁴ Köy boşaltma politikalarının sonucunda, yaklaşık olarak 4–4,5 milyon Kürt yerlerini yurtlarını bırakıp Diyarbakır, İzmir, Mersin, Adana ve İstanbul gibi kentlere yerleşti.⁵ Zorla yerinden edilenler hem evlerini kaybettiler hem de köy boşaltmalar sırasında öldürülmek, işkence görmek, dayak yemek ve aşağılanmak gibi birçok ihlalin mağduru oldular. Göç etikten sonra da tutuklama ve suçlamaların devam etmesi, işsizlik, yoksulluk, halk arasında karşılaştıkları ayrımcılık, hatta yer yer nefret, mağduriyet ve ezilme duygularını derinleştirdi.⁶ Abdullah Öcalan'ın 1999'da yakalanmasından beri zorla yerinden edilmiş Kürtler akademi, STK'lar ve devlet tarafından kısmen ilgi görüyor ve tanınıyor olsalar da, bu insanların birçoğu için geri dönüş ihtimali halen son derece zayıf.⁷ Bu makale, yerinden edilmiş Kürtlerin geldikleri kentlerdeki gündelik yaşam deneyimleri üzerine mütevazı bir düşünme çabasıdır.

Hindistan'daki yerinden edilmiş halklar üzerine çalışan Veena Das, Lacan'ın Antigone analizinden hareketle şiddete maruz kalmanın, bireyi, "benliğin yok olan ve dayanması gereken şeklinde ikiye bölündüğü" (2000, s. 207) sınırı işgal etmeye zorladığını iddia eder. Antigone, erkek kardeşinin ölümü karşısında neden yasaya karşı geldiğini anlatırken, erkek kardeşinin biricikliğinden ve yerinin doldurulamazlığından bahseder. Lacan'a göre, kendi ölümüyle yüzleştiği ve erkek kardeşinin yerinin doldurulamazlığı hakkında konuştuğu sınırdaki Antigone, iktidar ve devletin yasasının biricikliği silerek iş gördüğünü gösterir ve yasanın asla hesaba katmadığı gündelik ilişkiler hakkında bir çeşit hakikat üretir. Elbette, ba-

-
- 3- GÖÇ-DER'in Eylül 1998 tarihinde yayınladığı bültende 12 yaşında bir çocukla yapılan görüşmeden alınmıştır.
 - 4- Bu, genellikle ordunun köylere ziyaretler yaptığı ve köylülerin (devlet tarafından silahlandırılıp köyü saldıranlardan "koruyacak") korucular olmaya zorlandığı yavaş bir süreç şeklinde gerçekleşti. Benzer birçok durumda köyler işgal edildi, evler yakıldı ve köylüler köylerini terk etmeye zorlandı.
 - 5- Verilen sayılar tartışmalıdır. Ben burada GÖÇ-DER'in raporunu göz önüne alıyorum. Bu rapor yalnızca zorunlu göçe maruz kalanları değil, çatışmanın sebep olduğu baskı ve ekonomik zorluklar sebebiyle köylerini terketmek zorunda kalanları da kapsamaktadır.
 - 6- Zorla yerinden edilmiş insanların büyük şehirlerdeki durumları hakkında geniş bir araştırma raporu için bkz. <http://www.gocder.com/rapor.htm>
 - 7- Yerinden edilmiş Kürtler gerek Avrupa mahkemelerinde gerekse Türkiye mahkemelerinde bir çok dava kazanmış, geri dönüşleri devlet tarafından onaylanmış olsa dahi hâlâ sorunlarla karşılaşmaktalar. En önemlisi, bölgede kalan korucular işgal ettikleri boşaltılmış arazileri geri dönenler ile paylaşmaya hiç razı değiller. Şimdiye kadar, devlet geri dönüşün gerçekleşmesi ve bu sorunların çözülmesi için hiçbir tedbir almamıştır.

tı muhayyilesinde Antigone'u kahraman ve trajik bir figür yapan, onun ölecek olmasıdır. Sözleri son kez duyulmaktadır; bu sebeple göz ardı edilemezler, üzerine düşünülmalıdır. Ancak, birçok insan için Antigone'un konuştuğu sınır, gündelik yaşamda kurulmak, işgal edilmek ve sürdürülmek zorundadır. Dolayısıyla Das şu soruyu sorar: "Var olmanın biricikliğini ebedi unutkanlığa emanet eden toplum yasasının cürümüne, dramatik bir ihlal ediminde değil de gündelik yaşamın sıradanlığı içinde nasıl tanıklık edilir? Kaybını basitçe dramatik bir karşı gelme jestiyle söylemek yerine dünyayı yeniden yaşla mesken tutmak nasıl öğrenilir?" (s. 208)

Kürt göçmenlerin gündelik yaşamlarına, şiddete tanıklık ederek üretilmiş ve toplum yasasının cürümünü hatırlatan zehirli bir bilgi musallattır. Hasmane kent ortamında artık tüm yasaların bağlı olduğu kurucu şiddet öğrenilmiş ve unutulamayacak olsa da, benlik ve cemaat yeniden biçimlendirilmeli ve onarılmalı, ailenin yaşamı yeniden düzenlenmelidir. Geçmiş, köy ve cemaat anlatıları ile bunların yerle bir edilmelerinin detaylı hikâyeleri, yerinden edilmiş Kürtler için kendi kayıplarına anlam kazandırmanın, dünyayı yeniden mesken tutmanın ve benliklerini yeniden inşa etmenin başlıca araçlarıdır. Gelgelelim, bu makale Kürtlerin failliklerinin ve aidiyetlerinin hangi yollarla üretildiği hakkında değil. Makaledeki her bölümün başında bulunan ve yerinden edilmiş insanların hikâyelerinden alıntılanan kısımların bu failliğin bir ifadesi olacağını umuyorum. Bu makale, daha ziyade böyle bir failin ürettiği bilginin kentin dokusuna nasıl işlendiğini araştırarak. Yine umuyorum ki, yerinden edilmiş Kürtlerin duygusal yoğunluğa sahip hikâyeleriyle bu makalenin kaçınılmaz rasyonel-söylemsel tonunun yan yana gelişi, şiddete uğramış halkların modernitenin kentsel, ulusal mekânlarında sergiledikleri radikal farklılığını yansıtmayı başarır.

İlerleyen sayfalarda, Kürtlerin göç ettikleri mekânlarda nasıl kabul gördüklerini anlamak için devletin kent bağlamında (hem maddi hem fantezi) gündelik bir aktör olarak iş görmesine çok dikkat etmek gerektiğini ileri süreceğim. Kürtlerin faillikleri ve sesleri, devlet ve modernite merkezli bir kent mekânının oluşturduğu zamansallıklara, bilgilere ve mahremiyetlere karşı iş görür. Bu durum onların eski kent sakinleri tarafından rencide olmuş bir halk olarak tanınmalarını sınırlayıp şiddetli çatışmalara yol açarken, zaman zaman da kent mekânında devlet-dışı toplumsallıkların imkânını sunar. Ben bu onların, Türkiye'de ivedilikle ihtiyaç duyulan barış ve yaşam siyasetinin düşlenebileceği ve yürütülebileceği muhalif bir zemin oluşturabileceğini iddia ediyorum.

Kentteki Kürt Varlığı

"Şüpheli grupların" yerinden edilmesi ve zorla göç ettirilmesi dünyanın birçok yerinde başvurulan bir uygulama olsa da, Türkiye'deki Kürtlerin

durumu, yerinden edilen grubun mülteci ya da siyasi ilticacı olarak kategorize edilememesi sebebiyle bu örneklerin birçoğundan farklılaşır. Kürt göçmenlerin statüsü, yurtlarını zorla ve istemeyerek terk etmeleri, ayrı bir etnik grup oluşturmaları ve geldikleri şehirde konuşulandan farklı bir dil konuşmaları sebebiyle mültecileri andırır. Ayrıca, yerinden edilmelerine yol açan dinamikler hâlâ kısmen de olsa mevcuttur ve devlet, içinde buldukları durumun düzeltilmesi için herhangi bir resmi mekanizma oluşturmamıştır. Mülteciler gibi Kürtler de kent ortamında vasıfsızlaşmakta, doğru kabul ettikleri kültürel biçimler ve pratikler sekteye uğramakta ve ekonomik olarak çok zor şartlarda yaşamaktadırlar.

Öte taraftan, Kürtler mültecilerden farklı olarak en azından yasal anlamda vatandaşlık haklarına sahip oldukları ülkede ikamet etmeye devam ederler. Bu bakımdan, yaşamlarının içerisinde kurulduğu gündelik durumlar büyük ölçüde değişmiş olsa da, yasal statülerinde böylesi bir değişiklik olmaz. Bu durum, bir yandan mevcut koşullar ile daha rahat başa çıkmalarını sağlarken (geçici iş ve ev bulmak ya da eğitim ve sağlık hizmetlerine ulaşmak anlamında), diğer yandan kent mekânında belli talep ve mağduriyeti olan farklı bir grup olarak tanınmalarını güçleştirir. Aksine, onları en çok inciten şey, birçoğunun ifade ettiği gibi yetkililer, STK'lar ve akademisyenler tarafından da Türkiye'nin üçüncü göç dalgasını oluşturdukları ve önceki dalgalardan yalnızca yüksek yoksulluk oranı ve kentli gibi davranmama "beceriksizliği" ile ayrıldıklarının düşünülmesidir.⁸ Kent ortamına girdikleri anda, çektikleri acıların ve "göçmelerine" sebep olan sorunların hasıraltı edildiği ve kayıt dışı kaldığı o büyük kalkınma ve dünya kapitalizmi anlatısının bir parçası olurlar.

Bununla birlikte, zorla yerinden edilmiş Kürtler, bugün Kürt siyasetinin en önemli halk tabanını oluşturmakta ve giderek Türk ulusal muhayyilesinde kentin önemli bir göstergesi haline gelmektedir. Kürt hareketi için, milyonlarca sivilin evsiz bırakılması, mağdur edilmeleri ve haklarının ihlal edilmesi devletin adaletsizliğini kanıtlar ve (ulusal ve uluslararası lobicilik aktivitelerine ve müzakerelere katılan Kürt grupların sıklıkla vurguladığı gibi) en temel insan haklarının bile hiçe sayıldığını gözler önüne serer. Kürtler ve devlet arasında yaşanan çatışma sırasında, çok sayıda mağdur edilmiş ve yaralanmış beden, devlet şiddetinin göstergeleri

8- Göç etmiş Kürtler ile ilgili araştırmalarda göçün isteksiz gerçekleştiğini belirtile de, bu durum otomatik olarak söz konusu araştırmaların bu geçişin anlamı ve etkileri ile ilgilendiğini göstermez. Etnik bir azınlığın zorla göç ettirilmesinin kent mekânı ve öznellik bağlamında ne anlama geldiğiyle ilgilenmek yerine, bu araştırmalar yerinden edilmiş nüfusu tanımlamak ve onları kentin yönetimi alanında konumlandırmak için sosyolojik değişkenleri (eğitim, istihdam, gelir. vs.) açıklar. Ben ise göç etmiş Kürtlerin mağduriyetlerinden ve kentteki görünürlüklerinden, kent siyasetinin ve temsiliyetinin dönüşümüne izin verecek bir dille bahsedilmesi gerektiğini öne sürüyorum.

oldu. Zorunlu göç, en sıradan ve masum olanların bile devletin “yasadan” muaf tutulmadıklarını gösterir.

Zorla göç ettirilen Kürtler, Kürt hareketini bölgesel bir meseleden kentsel ve ulusal bir soruna dönüştürmekte de önemli rol oynar. Kürtlerin kent mekânında siyaset yapmaları ve temel haklara sahip özneler olarak görünür olmaları devlet kurumlarını ve öncesinde gelmiş göçmenleri de içeren “makbul” kent sakinlerinin egemen kimliğini istikrarsızlaştırır. Kendilerinden mutata bir şekilde, yani yoksulluktan ve göçten zarar görmüş sosyal politika özneleri olarak bahsedildiğinde dahi Kürtler Türkiye’de politikanın oluşturulduğu şartları dönüştürmüşlerdir; örneğin Sosyal Hizmetler ve STK’ların söz dağarcığında uzun zamandır tabu olan “travma” terimi Kürtlere yönelmesinden sonra girmiştir. STK’lar ve devlet kurumları hâlâ eski “az gelişmişlik” ve “geri kalmışlık” söylemlerini çağırarak Kürt nüfusunun arttığı bölgelerde yeni yönetim stratejileri oluşturmaya çalışırsa, zorla yerinden edilmiş Kürtler bu stratejiler tarafından asla kapsanamayan bir “fazlalık” olarak kalmaya devam etmektedir. Başka bir deyişle, Türkiye’de etnisite ve kır-kent ayrımının konuşulabildiği ve konuşulabildiği yegâne söylemler olan az gelişmişlik ya da bölgesel tehlike söylemleri kentteki Kürt görünürlüğüne kolaylıkla içerebilmektedir. Dolayısıyla Türkiye bağlamında, Das’ın formüle ettiği soru sadece “tanıklık eden öznenin, dünyayı yas tutarak mesken edinmeyi ya da yeniden mesken edinmeyi nasıl başaracağıyla” sınırlanmayarak, tanıklık eden öznenin mesken tuttuğu dünyayı nasıl yeniden kuracağı ve yas aracılığıyla nasıl dönüştüreceği hakkında da sorulmalıdır.

Bu soruya cevap verirken karşılaşılan zorluk, yerinden edilmiş Kürtlerin kolayca adlandırılabilen ve tanımlanabilen homojen bir grup oluşturmalarıdır. Bilakis, karşılaştıkları problemleri, hayatlarını idame ettirme stratejilerini, değişen kimliklerini, arzularını ya da yeni aidiyet/ait olama biçimlerini tutarlı bir biçimde tayin etmek oldukça zordur. Yerinden edilmelerinden önce homojen bir grup oluşturduklarını öne sürmek de doğru değildir. En önemlisi, özellikle Kürt gerillalarla ve genel olarak Kürt direniş hareketiyle ilişkileri büyük çeşitlilik arz etmekte, geçmiş ve şimdiki deneyimlerini anlatma biçimlerini etkilemektedir. İdeoloji ve enformel ilişkiler anlamında harekete bağlı olanlar, yerinden edilmelerini hareket için bir “fedakarlık” ve ulus-devletin adaletsizliklerinin bir örneği olarak yaşarken, hareketle daha muğlak ilişkilere sahip olanlar geçmişlerini ve şimdiki zamanı, mekândan, tarihten ve milliyetten bağımsız olarak tüm yoksulların ve güçsüzlerin kaderi olarak görmekte, hayatlarını tarihten silinmeye karşı gündelik ve bireysel bir mücadele olarak anlatmaktadırlar. Bu insanlar için ne köydeki evleri’ne de kent ait oldukları bir yerdir çünkü içlerinden birinin söylediği gibi “bu hep böyleydi ve

böyle olacak. Ne zaman bir ev yapmak için bir tuğla koysam, her zaman yıkacak birileri olacak”.

Zorla göç ettirilen Kürtlerin hareketle kurdukları ilişkiler, kente geldiklerinden sonra da karşılaştıkları ayrımcılık ve polis baskısına, akrabalarından ve diğer Kürtlerden aldıkları yardıma bağlı olarak değişime uğrar. Bazıları militanlaşıp, siyasal olarak aktifleşirken, diğerleri hem kent mekânında daha da fazla dışlanma ve marjinalize edilme hem de yakınlarının “iharetlerine” uğrama korkusuyla Kürt cemaatinden uzak durur. Ayrıca, yerinden edilmeden sonra varılan mekânlar geçmiş ve şimdiki deneyimlerini nasıl yorumlayacaklarını ve yaralarını nasıl saracaklarını etkiler. Örneğin, köylerinin bulunduğu kentın merkezine göçüp Kürt Bölgesinde kalanlar, hâlâ geri dönmeyi arzulamakta ve bu arzu siyasal ve sosyal aktivitelerinin etrafında şekillendiği muhayyileyi biçimlendirmektedir. İzmir ya da İstanbul gibi büyük şehirlere göçenler ise kent yapısıyla daha yakın bağlar kurup, kısmen çareyi kent idaresinde aramaya meyillidir.⁹

Aşağıdaki analiz, göçmenlerce kurulmuş bir gecekondu semti olan İstanbul Esenyurt'ta gerçekleştirdiğim araştırmaya dayanmaktadır. Esenyurt, yerinden edilmişlerin geri dönmeye daha az umut ve istek duyduğu, kent yaşamının parçası olmaya daha meyilli olduğu bir yer. İlk başta birçoğu bana geri dönüş arzularını ifade etse de, birlikte daha çok vakit geçirdikçe, kent yaşamının insana bazı açılardan, özellikle cinsiyet ilişkilerinde daha çok imkân ve özgürlük tanıdığını söylediler. Ayrıca, konuştuğum insanların birçoğu, genellikle daha nüfuzlu Kürtler sayesinde de olsa, kentteki kurumlarla yakın bağlar kurmuş ve kentteki hizmetlere bağlı hale gelmiş durumdalar. Kürt hareketiyle farklı siyasal ve ideolojik yakınlık derecelerine ve farklı türden sorunlara sahipler. Yine de, hepsi yaralı bir cemaate ait olma hissini ve esasen bir tür etnik siyasete bağlılığı paylaşmaktadır.

”Formel” saha araştırmam sırasında 15 yerinden edilmiş Kürt kadınının hayat hikâyelerini dinledim. Kürt kadınları hikâyelerini tanıklık pozisyonundan anlatarak, beni de tanıklığa çağırdılar. Başka bir ifadeyle, tanıklık etmek, iletişim ve ilişki kurmamızı mümkün kılan yapı haline geldi. Onlara bir Türk olarak takdim edildim; bu takdimin hemen arkasından bir “ama” geliyor ve hikâyelerini dinlemek istediğim açıklanıyordu. İlişkimizi yapılandıran tüm farklılığımıza rağmen, işterek ve görerek tanık-

9- Başka bir yerde, kadınların köy anlatılarını, konuştukları bağlama göre farklı kurduklarını ve bu anlatıları devlet yardımı, ücretsiz sağlık hizmeti vb. haklar kazanmak için kullandıklarını iddia etmiştim. (*The Institutional Production of Incoherent/Strategic Selves: The Memories of Displaced Kurdish Women in Esenyurt* (Tutarsız/Stratejik Benliklerin Kurumsal Üretimi: Esenyurt'ta Yerinden Edilmiş Kürt Kadınlarının Hatıraları) başlıklı, 2002 yılında İstanbul'da düzenlenen Hafızanın Siyaseti Atölyesi'nde yapılan sunum).

lık etme edimini paylaşmak, ait olduğumuz cemaati hem onlar için hem de benim için yeniden kurdu. “Öteki”nin acısına tanıklık etmek harekete geçme zorunluluğunu beraberinde getirir. Dinlenmeyi talep eden tanıklık seslerinin kişisel dokunmalarla çoğullaşmasının ve bunun getirdiği kaçınılmazlık hissini Kürt siyasetini kurduğu kadar, kentsel mekânın yerelliğinde başka devletsiz ortaklıkları hayal etmeyi de mümkün kıldığını düşünüyorum. Ancak, öncelikle tanıklık eden Kürt sesinin ulusal ve uluslararası bağlamda nasıl üretildiğini anlatmama izin verin.

Tanıklık Eden Sesin Kurulması

I

Kızı: Köyümüz 200 haneli büyük bir köy olduğundan, karakol vardı. 1993 yılının Haziran ayı ortalarıydı. Yazın hava çok sıcak olduğundan, babam ve kardeşim damdaydı. Birden bir patlama oldu. İlk başta ne olduğunu anlayamadık. İnsanlar oraya buraya kaçışıyordu. Camdan dışarı baktık. Sokaktan biri içeri girip saklanmamızı söyledi. Askerler köye doğru ateş açmışlardı. Babamın nerede olduğunu bilmiyorduk. Annem, amcamın vurulduğunu bağırdıklarını duymuş. Babam ona bakmaya gitti sanırım. Sabaha kadar yatağın altında saklandık. Silah sesleri susmadı. Sabah olunca askerler hepimizi köy meydanına topladılar. Annem babamın cesedini burada gördü. Köyü terketmemizi istediler. Herşeyi yaktılar, teröristlere yardım ediyorsunuz diye bağırdılar. Sonra duyduk ki köyden ayrılmamızdan sonra köydeki erkeklerin bir kısmı, cenazeleri gizlice defnetmiş.

Annesi (Kürtçe): Her şeyimizi bıraktık. Hiçbir şeyimiz kalmadı. Bizim köy meydanında topladıklarında, üzerimizde ne varsa onlarla evi terkettik. Askerler hayvanlarımızı yaktılar. Birçok köylümüzle birlikte komşu bir köye gittik. Askerler arkamızdan gelip onu da yaktılar. Köyümüzün muhtarı, ne olduğunu öğrenmek için ilçe merkezine gitti. Döndü ve hiçbir şeyin onları durduramayacağını söyledi. Mardin'e bizim adamın akrabalarının yanına gittik. Bir hafta orada kaldık. Geri dönebileceğimizden umutluyduk. Unut dönmeyi. Bütün yolları kapatmışlardı. Kaldığımız yerlerde yük olmaya başladık. Herkes bizi yük olarak görüyordu. Sanki kötü bir şey yapmışız. Kocamın akrabasının karısı, onlarda kalırken bize kötü davrandı. Yemek vermedi. Çocukları alıp babamın evine gittim. Orada bile yük olduk. Babam inşaatlarda mevsimlik işçi olarak çalıştığı zamanlarda Esenyurt'ta bir ev yapmıştı. Bize en iyisi siz oraya yerleşin dedi. Biz de buraya geldik işte. Hiçbir şeyimiz yok. Bizim için bir umut var mı? Geri dönsek bile, köyümüz artık yerinde değil.

II

Artık konuşmayan şu gördüğün kocam defalarca tutuklandı ve işkence gördü. Suçlamalar neydi bilmiyorum. Her zaman bir şey bulunurdu. Son tutuklanmasından kısa bir süre sonra askerler köye geldi. Hepimizi köy meydanına topladılar. En sonunda korucu olmaya karar verip vermediğimizi sordular. Biz hayır dedik. Neden olacaktık ki? Öyle olunca, evlerimizi yakıp köyü terk etmeye zorladılar. Bir köyden başka bir köye, bir akrabanın evinden bir diğerine gittik. Kimse bizi birkaç günden fazla kabul etmedi. Buraya geldik. Boş duvarlara, boş odalara bakın. Hiçbir şey yok. Hiçbir şeyimiz yok. Bir hiçiz. Kocam ne konuşabiliyor ne işe gidebiliyor ne dışarı çıkabiliyor. Ekmek yok. Para yok. Hep işkence ve dayak yüzünden.

III

Önceleri gayet rahattık. Nasıl desem? Şimdi, düşmüşüz gibi. İstanbul'a gelmişiz, çalışmışız, yiyip, içip dolaşmışız gibi değil. Kötü durumdasın. Yemin ederim, yiyecek bir parça ekme bulamadığımız günler oldu. Dediğim gibi, yiyecek ekme bulamadığımız çok gün oldu. Önce köyü harap ettiler. Bulan'a geldik. Bulan ilçedir. İlçede yaşamaya başladık. Ertesi gün özel tim geldi Bulan'a. Bir kızım var, şimdi okulda. Daha küçüktü, yürümeye yeni başlamıştı. Odanın köşesinde oturuyordu. Ne görevim? Asker kolundan tuttuğu gibi yere fırlattı. Dedim ki "Bana kıyın. Zaten köyümüzü yaktınız. Bu çocuklardan daha ne istiyorsunuz? Nereye gidelim? Köyü yaktınız. Burası şehir." Dedi ki "Sizin burada yeriniz yok. Siktirin Avrupa'ya gidin. Artık Türkiye'de yeriniz yok". Tuttum çocuğu, alıp tekrar yere attı. Diğer kızlar ağlamaya başladı. "Babamı arayalım. Bizi öldürecekler" dedi. Diğer odadan kaynanam geldi. "Ne istiyorsunuz? Kıyacaksanız, bana kıyın. Şehir burası. Çocuklarım dağa çıkmadılar. Bakın, hepsi burada" diye onlara yalvardı. Tanju adlı birinin PKK lideri olduğunu söylediler. Evet, evimizde bir Tanju vardı, kaynımdı. Ama o zamanlar daha dört yaşındaydı. Onlara "Yemin ederim, aradığınız Tanju budur" dedim onlara. İnanmadılar. O gün gittiler. Ancak peşimizi bırakmadılar. Sabah geliyorlardı, akşam geliyorlardı.

Biliyorsun, yaşadığımız yer ormanın içindeydi. PKK orada saklanırdı. Çatışmalar olurdu. Bizden korucu olmamızı istiyorlardı. Kocalarımızı dövüyorlardı. Erkekler "Hayır, korucu olmayacağız. Bizi dövüp, elimize silah verip korucu olmamızı istiyorsunuz. Hayır, olmayacağız" diyordu. İşte köyü bu yüzden yaktılar. Şehre geldik biz de. Orada da bizi rahat bırakmadılar: "Korucu olmuyorsanız, siktirin gidin. Avrupa'ya gidin. Türkiye'de yeriniz yok". Çok kötü şeyler ya-

şadık, hâlâ da yaşıyoruz. İstanbul'a, Alibeyköy'e geldik. Orada bazı insanlar bizden şikâyet ettiler. Bu insanlar teröristtir dediler. Bir gün, polis bizi orda bile buldu. Sonunda, buraya Esenyurt'a geldik. Evet, Kürdüm. Neden aslımı inkâr edeyim? Neden değilim diyeyim? Kürdüm. Bu doğru. Kocamın yasadışı bir şey yaptığını görmedim. İyi bir adamdır. Çok iyi bir adamdır. Her gün, her gün geldiler. Baskı hiç bitmedi. Evden dışarı bile çıkmıyor. Oğlum da dışarı çıkmak istemiyor. Hep korku içinde: "Ana polisler geliyor. Ana, jandarma geliyor". Hep baskı altındayız.

Kürt kadın ve erkeklerin şiddeti tasvir ettikleri anlatılar, şiddetin kendisinin doğrudan ve dolaysız sonuçları değildir. Aksine, şiddetin doğrudan neticesi, anlatının ve dilin kaybıdır (Malkki 1995, Jackson 2002, Scarry 1985). Gündelik yaşam beklenmedik bir şekilde şiddet tarafından sarsıldığında birçok insan deneyimleri hakkında konuşmakta ve kendilerini zamansal ve mekânsal olarak dünyaya yeniden bağlamakta zorlanır. Sözü'nün nasıl geri kazanıldığı ve deneyimin hangi biçim içerisinde aktarıldığı, kurum ve cemaatlerin mağdur edilmiş insanların hafızasına ve kimliğine sahip çıkmasına bağlıdır. Türkiye'nin bugünkü bağlamında, yerinden edilmiş Kürtlerin hafızalarına ve kimliklerine sahip çıkanlar başat olarak Kürtler tarafından kurulan partiler ve kurumlardır. Bu kurumlar, Kürtlerin farklı anlatılarını, ayrıntılı bir şekilde belgeleyerek, yerinden edilme tanıklıklarının kapsamlı bir biçimde toplanıp dolaşıma sokarak, uluslararası buluşmalar ve kültürel etkinlikler düzenleyerek tekil bir siyasal sese ve ortaklaşa maruz kalınan eziyet anlatısına tercüme eder. Bu etkinlikler, hareket içerisinde "bireysel acı deneyimlerinin, kamusal olarak ifade edilebilen acı deneyimleri alanına çıkmasına imkân tanındığı" (Das 1996, s. 193) sağaltıcı bir uzamın ortaya çıkmasını sağlar.

Saha araştırmamı yaptığım semtte şimdi DTP olan HADEP, çeşitli Kürt kadın ve erkeklerin sosyalleşmek için bir araya geldiği, yerinden edilme hikâyelerinin dolaşıma girdiği ve Kürt kimliğinin siyasallaştığı en önemli mekândı. İlk bakışta Esenyurt'taki parti binası bir toplanma alanı gibi görünüyordu. Ancak öte taraftan, parti bürosunda maddileşen toplumsal mekâna katılmak "üyelerin partiyle bağlarını oluşturmanın ve dönüştürmenin" (Warner 2002, s. 87) aracıydı. İnsanlar ne zaman boş vakitleri olsa parti bürosuna gidiyor, girişteki müşterek odada oturup çay içerek günlük olaylar hakkında, çoğunlukla Kürtçe konuşuyordu. Erkekler ve kadınlar bu odada sosyalleşiyor, hiç çekinmeden şakalar yapabiliyordu. Ayrıca girişte, Kürtçe gazete ve dergilerin satıldığı bir masa bulunuyordu. İnsanlar paraları oldukça, harekete destek vermek için daha sonra okumayacak dahi olsalar bunları satın alıyordu. Keza bu odada kadın ve erkeklerin kişisel hikâyelerini paylaşmaları, Med TV'deki son haberleri

tartışmaları, (PKK üyesi olmakla ya da yardım ve yataklıkla suçlanan) yakınlarının salıverilme veya boşaltılmış köylerine geri dönme ihtimallerini değerlendirmeleri olağandı. HADEP'in bürosunda, herkes öncelikle eşleri hapiste olan kadınlara, sonra eşleri yerinden edilme sırasında öldürülmüş kadınlara saygı gösteriyordu.

Şube yöneticisi kendisine ait bir odada otursa da, oda onunla görüşmek isteyen herkese açıktı. Gençler, Kürt folkloru derslerinin verildiği alt katı sosyalleşiyordu. HADEP bürosunda sık sık İstanbul'daki Kürt müzik gruplarının gelip çaldığı toplantılar düzenliyordu. Bu toplantılarda, folklor dersi alan gençler öğrendiklerini sergilerken, dileyenler de onlara katılıyordu. Halay genellikle saatlerce sürüyordu.¹⁰ Esenyurt'ta benim tanıdığım bütün Kürtler bu toplantılara gidiyordu. Üyelerin evlerindeki mahalle toplantılarıysa HADEP ve üyeleri arasındaki sıkı bağı daha da güçlendiriyordu. Bu toplantılarda insanlar genellikle Kürt kimliği ile ilgili makro politikalar ve Esenyurt'u ilgilendiren mikro politikalar hakkında konuşuyordu.

HADEP'in bir diğer önemli etkinliği ise Kürtlerin Newroz¹¹ ve 1 Mayıs gibi kitlesel eylemlere katılımını sağlamaktı. Bu gibi eylemlerden önce parti üyeleri kapı kapı dolaşıp insanları kalkacak otobüslerle ilgili bilgilendiriyordu. Esenyurt'daki kadınlar bu eylemlerin hepsinde bulunuyor, hiçbirini kaçırmıyordu. Yağmur da yağsa, hava soğuk da olsa, eşleri işleri yüzünden gidemiyor da olsalar ya da küçük çocukları dahi olsa, eyleme gitmek için her türlü düzenlemeyi yapıyorlardı. Eylem sloganları, katılımın boyutu, eylem sonrası toplu halay ve kadınların orada gördüğü insanlar, eylemi takip eden haftanın dedikodusunu oluşturuyordu.

Son olarak; HADEP, Esenyurt'taki Kürt göçmenlerine kiralık ev ve iş bulabilecekleri bir ilişkiler ağı sağlıyordu. HADEP ofisinde buluşan kadınlar, Esenkent'teki¹² temizlik işleri ile ilgili birbirlerini haberdar ediyorlardı. Başka yerlerde daha zengin yakınları olan erkekler, Esenyurt'taki daha yoksul Kürtler'in bu insanların evlerindeki yapım-onarım, badana ve tesisat işlerini yapmalarını sağlıyordu. Başka bir deyişle, Kürt kimliğini siyasallaştırmanın ve bir Kürt cemaati tahayyül etmenin araçlarını sağlamanın yanı sıra, HADEP yerinden edilmiş gruplara kente yerleşmelerini kolaylaştıracak bilgi ve bağlantıları sağlayarak zaman zaman (göçmen mahallelerinde yaygın olduğu gibi) hemşeri dernekleri rolünü üstlenmek-

10- Müziğin göç etmiş insanlar arasında etnik kimliğin ve coğrafi bağların geliştirilmesi için bir araç olarak nasıl kullanıldığı ile ilgili bkz. Stokes 1994.

11- Newroz Kürtler tarafından baharın gelişi olarak kutlanır ve son on yılda oldukça siyasal bir olay haline gelmiştir. Newroz'un Kürt karşı kamusalılığı açısından taşıdığı sembolik ve maddi önem üzerine bir tartışma için bkz. Gambetti 2005.

12- Esenkent Esenyurt'ta üst-orta sınıf bir mahalledir.

teydi. Bu haliyle HADEP, kente adım atmalarından sonra, hatta kuşkusuz öncesinde, Kürt kadın ve erkeklerin yaşamında kilit bir role sahipti ve Kürtlerin dilini ve anlatılarını biçimlendirmede büyük etkisi vardı.

HADEP'in yanı sıra, Esenyurt'taki yerinden edilmiş Kürt göçmenlerin yaşamlarında önemli olan bir diğer örgüt de, yerinden edilmiş Kürtlere yardım eden ve uluslararası arenada zorunlu toplu göçün tanınması ve göçmenlerin evlerine dönmesi için lobicilik yapan GÖÇ-DER'dir. GÖÇ-DER yerinden edilmişlerle ilgili bilgi toplar, hikâyelerini arşivler, bültenler yayınlar, dava dilekçeleri hazırlar, AİHM'de davalarını takip edebilmeleri için yerinden edilmişlere avukat bulur ve onları en son yasal düzenlemelerle ilgili bilgilendirir. GÖÇ-DER'in¹³ diasporadaki Kürt örgütleriyle ve dünyada yerinden edilmiş insanların durumuyla ilgilenen Avrupa'daki diğer örgütlerle de uluslararası bağlantıları vardır. Aslına bakılırsa, Kürt örgütlerinin kurduğu küresel bağlantılar ve Kürt meselesinde Türkiye'nin karşılaştığı uluslararası baskılar, Türkiye'de Kürt karşı-kamusal alanının kurulabilmesinde hayati öneme sahiptir.

Düzenlenen toplantılarda yerinden edilme hatıralarının anlatımı ve toplanan belgelerin yapısı ile içeriği benzerdir. Anlatılar, güçlerini farklı bağlamlarda yeniden ve yeniden tekrarlanmalarından alırlar. Kadın ve erkekler her toplantıya katılır ve anlatılarını neredeyse hiçbir değişiklik olmaksızın aktarırlar. "Nesnellik" söylemlerinin hâkim olduğu siyasi ve akademik toplantılarda dahi, kadınlar ve erkekler toplantının kamusallığının kurulduğu koşulları değiştirerek kendi "tanıklıkları" üzerine konuşma imkânı yaratırlar. Ayrıca, şiddet hatıralarını yeniden anlatma performansı, ister ağıt yaktıklarında ister genel açıklamalar yaptıklarında aynıdır. Ancak, şiddetin hikâyesinin aynı biçimde anlatılması ve tekrar edilmesi, gerek hikâyenin anlatıcısı gerek dinleyeni için onu daha az otantik yapmaz. Aslında bu performanslara siyasal anlamını veren şey, tekrarın ta kendisidir. Tekrar etmek farklı hikâyeleri Kürdün biricik sesi haline getirir.¹⁴ Uluslararası alanda konuşabilen ve duyulabilen bir etnik cemaatin yaratılmasında tekilleşmiş sesin kurucu önemi anlamlı bir çalışma alanı olmakla birlikte, bu makalenin sınırlarını aşmaktadır. İlerleyen bölümde, Kürtlüğün bu performatif sesinin, son beş yıldır Kürtlere karşı şiddetin arttığı kent ortamının gündeliğinde nasıl iş gördüğüne eğileceğim.

13- Burada, yerinden edilmişlerle ilgili yaptığım araştırmaya değerli yardımları ve desteğinden dolayı Şefika Gürbüz'e teşekkür etmek isterim.

14- Şiddetin yeniden kurgulanamayan, iletilemeyen ve üzerinde çalışılmayan fazlalığının öznenin sıkı bir anlatı kontrolü ile galebe çalmasına izin vermeyip olsa olsa kontrol edilebileceği, çılgın ve ağıtların da şiddetin adlandırılmayan fazlalığına tanıklık ettikleri iddia edilebilir.

Kürt Karşı Kamusalılığının Sınırları: Husumet Üretimi

I

Biz çiftçiydik. Halimiz yerindeydi, umutluyduk. Evimiz vardı. Ama 1995'te terörden dolayı köylerimizi yaktılar. İnan bana, bir hiç uğruna böyle yaptılar. Beni reisicumhurun önüne de çıkarırsan aynı-sını söylerim. Suçumuz yoktu. İnan bana. Suçumuz yoktu. Köyümüz, merkeze yakındı. Hiç terörist görmemiştik. Bir hiç uğruna. Neden? Çünkü o bölgeyi toptan yok etmek istiyorlar. Askerler gelip yaktılar. Bazı askerler merhametliydi, birkaç ailenin fazladan kıyafet almasına izin verdiler. Bazıları hiçbir şey alamadı. Kedimiz evin içinde kaldı, o da yandı. Devlet böyle şeyler yapmaz. Ama size gerçeği söylüyorum. İnanın devlet bize bunu yaptı. Buraya geldik. Sıf çile çektik. Oğullarım lise mezunu. Ama bölgeden olduklarını söyledikleri zaman, kapılar suratlarına kapanıyor. Biz Türkiye vatandaşıyız. Devlet bize karşı ayrımcılık yapmamalı. Ne anlattayım size? Daha başka ne hikâye anlatabilirim? Buraya geldikten sonra, kocam kederinden öldü.

Köydeyken mutlu olduğumu söyleyebilirim. Her şeyimiz vardı. Oğullarım okula gidiyordu. Paramız vardı. Yeşil çaylarımız ve güzel bir toprağımız vardı. Her şey yetişirdi. Çok güzeldi. Arkadaşlarımız vardı, iyi bir kocam vardı. Çiftçilik nasıl yapılır bilmem bilir misin? Ama bizim her türlü aletimiz vardı. Özellikle son senelerde, herşey bayağı iyileşmişti. Elektrik ve suyumuz vardı. Kimseye zarar vermedik. Huzur içinde yaşadık. Devlet zorlamasa bizim köyü terketmek için hiçbir sebebimiz yoktu. Yaptıklarının hiçbir sebebi yok. Bize yaptıkları insan haklarına aykırı.

II

Köy yaşamını bilirsin. Her şeye sahip olmak gibi değil. Ama kesinlikle daha iyi. Kışın kar. Baharda yeşil. Senin evin. Yurdun. İnsanın yurdu gibisi var mı? Kendi yaptığın yatakların var. Evde pişen yemekler. Gerçek meyve ve sebze. Su bedava. Güzel dağlar. Her şeyi kaybettik. Köyleri yaktıklarında hiçbir şey alamadık. Yataklarımızı bile. Her şey harap oldu. Evler, hayvanlar. Dört beş yıl oldu herhalde. Hâlâ orada olduğumu düşünerek uyanıyorum. Sonra hatırlıyorum ki buradayım.

III

Her şeyi anlatayım sana. Koruculuk sistemini yasallaştırmışlardı. 1980'lerdeydi. 18 asker köyümüze geldi. Biz dedik, "hayır, biz korucu olmayacağız." O sıralar, civar köylerden beş, altı tanesi koruculuğu kabul etmişti. Korucu olmanın zorunlu olduğunu söylüyorlardı. Ama o zamanlar, 1990'lardaki gibi güçlü değillerdi.

1994'te bir gün, askerler gelip “siz şu, şu köye gideceksiniz. Bizim gözetimimizde oy kullanacaksınız” dediler. Öyle önemli bir seçim falan da değildi. Öyle bir mahalli seçimdi. Karakolun başı gelip bize o köye gitmemizi söyledi. Tüm erkekler kar içinde gitti. Mart'tı. Mart'ta, geceleri kar buza dönüşür. Tüm o karın, buzun içerisinde yürüyerek gittiler. Erkeklerin yalnızca bir kısmı kaldı. Bizi köydeki alana çağırdılar. Komutan “Hepiniz korucu olacaksınız” dedi. Muhtar da oradaydı ama korkmuştu. Kocam onlara dedi ki “Biz bu koruculuk sistemini kabul etmiyoruz. Hayatta olmaz. Asla.” Komutan da “O zaman biz de köyü yakarız” dedi. Kocam da “Yakın isterseniz. Bu iş köylerimizi yaksanız da bitmez. Hepimizi öldürseniz bile sorun çözülmez” dedi. Nisan'da gerçekten yaktılar. Bütün erkekleri dövdüler. Daha önceden bize haber verdiler. Biz de, yani kadınlar, onlar gelmeden kaçtık. O zamanlar çok işkence vardı. Erkekleri çok dövüyorlardı.

Bu sene amcamın köyüne gittim. Artık o kadar kötü değil. Yine Mart ayıydı. Newroz'dan hemen önce. HADEP'in tüm üyelerini almışlardı. Ama işkence etmemişlerdi. Yine de asla geri dönmeyeceğim. Köy gitti. Aynı olmaz artık. Amcamın köyüne bu seferki gidişimde ağladım da ağladım. Asla geri dönmem. Geri döndüğünde, özlemin büyüyor.

IV

Tüm haksızlık ve zulümden sonra hâlâ korkuyoruz. Köyde hava temiz, su temizdi. Parasızdı. Burada toz dumandan, betondan başka bir şey yok. Yaşadığımız yerler nemli ve sağlıksız. Ama özgürlüğün önemini anladım ben. Bu yüzden, tüm bu zulüm ve işkenceye üzülüyorum.

V

Sana en çok neyi özlediğimi anlatayım... Su aldığımız kuyunun başında kadınlarla yaptığımız sohbetleri özledim. Kimse çocukluk arkadaşı gibi olabilir mi? Çocukluk, eğlencedir rahatlıktır. Çeşmede çocuklar gibi oluyorduk, sanki evlenmemişiz, yaşlanmamışız, çocukların yükü omuzumuzda değilmiş gibi.

Maalesef bugünkü Türkiye ortamında, yerinden edilmişlerin yasaya, devlete ve göçün kalkınmacı söylemlere indirgenerek varsayılan ilerlemeci zamansallığına meydan okuyan tanıklık çağrısı genellikle dinleyenleri rahatsız etmektedir. Yerinden edilme anlatılarının konuştuğu kamu, bu nedenle sınırlı kalmaktadır. Esenyurt'taki insanların çoğu böylesi bir kamusalığın parçası olarak addedilmek ya da “böylesi bir ortamda bulunmak” (Warner 2002, s. 86) istememektedir. Aksine diğer cemaatler, yerinden edilmiş Kürtlerin Esenyurt'taki varlığını hem Esenyurt'un

kaçınılmaz gelişimine hem de “ulusal” birlik ve beraberliğe tehdit olarak görmektedir.

Esenyurt'ta, yerinden edilmiş insanlardan genellikle, maruz kalmış oldukları göçün zorunlu yüzünü ve ortaklıklarının temelini (yani kaybı ve şiddeti) saklayan bir ifade ile “doğudan gelenler” olarak bahsedilir. Doğudan gelen bu göçmenler, Esenyurt'taki diğer insanlardan, her biri kent söylem ve pratiklerinin dayandığı modernitenin ve “medeniyetin” zamansallığında anlam kazanan farklı özellikleriyle ayırt edilirler. Doğudan gelen göçmenlerin çok çocuk sahibi oldukları, sürekli kavga ettikleri, temizlik nedir bilmedikleri, cahil oldukları ve komşularını düşünmedikleri söylenir. Kadınların ailedeki yeri de çoğu zaman “doğudan gelenlerin” zaten varsayılan “medeniyetsizliklerini” ispatlamak için kullanılır. İnsanların konuşmam için “ezilmiş” insan “ararken” beni çoğu zaman Kürt göçmen kadınlara yönlendirdiklerini fark ettim, çünkü onlara göre bu kadınlar erkek akrabaları tarafından evden dışarıya çıkarılmıyor ya da çok eşli evlilikler yapmaya zorlanıyorlardı. Genç kadınlar, aralarında, evliliklerini er ya da geç zora sokacak, aşılabilir kültürel farklılıklar olduğunu düşünerek “doğudan gelenlerle” evlenmek istemiyorlardı.

Bunların yanı sıra birçok insan, “şehir yaşamına adapte olmakta hiç de istekli olmayan” Doğulu göçmenleri Esenyurt'un modernleşmesini sekteye uğratmakla suçluyordu. Bazı kadınlar bana “sen sosyologsun bilirsin, anlat bakalım bu Doğu'dan gelenler neden kültürlerine bu kadar bağlılar ve şehre geldiklerinde bile hiç değişmek istemiyorlar?” diye soruyorlardı. Kültür olarak gördükleri şeyler “doğudan gelen insanların” yüksek sesli düşünlerinden, tüketim alışkanlıklarına ya da çocuklarıyla ilişkilerine kadar değişmekteydi. Bazıları işi “doğulular arttıkça Esenyurt yaşanmaz hale geldi” demeye kadar vardıyordu. Göçmenlerin çocuklarının kendi çocuklarını kötü yönde etkileyeceğine inanıyorlardı. “Doğudan gelen göçmenler” ifadesindeki “Doğu”nun coğrafi bir bölgeye işaret etmekten ziyade, gelişmeye mani olduğuna inanılan her şeyi özetleyen bir kurgu olduğu açıktı. Örneğin, Esenyurt'un çoğunluğunu oluşturan Karşılılar da doğudan gelmiş ve çoğunlukla Kürt olsalar dahi, “doğudan gelen göçmenler” ifadesi kullanıldığında Karşılıların bu kategoriden muaf tutulduğu bilinmekteydi. Aksine, orta sınıf Karşılılar bile kendilerini yeni gelenlerden ayırmak için çoğunlukla onlardan “doğulular” diye söz ediyorlardı.

Öte yandan, insanlar siyasal terimlerle yeni gelenlere karşı şüphelerini dile getirmeye başladıklarında, devlet ve medya tarafından üretilen söylemlerden beslenen yeni bir söz dağarcığı seferber ediliyordu. Burada, doğudan gelen göçmenler birdenbire ulusa ihanet etmeye her zaman hazır olan Kürtler'e dönüşüyordu. Örneğin, son belediye seçimlerinden sonra konuştuğum insanlar Esenyurt'un önceki belediye başkanının seçimleri, “teröristlerle” ilişkilendirilen gruplarla artan yakınlığı yüzünden

kaybettiğini söylediler. DEHAP ve Gürbüz Çapan'ın partisinin kurduğu siyasal ittifak, DEHAP'ın Esenyurt'ta belediye başkan adayı göstermeyip bu seçimlerde Çapan'ı destekleyeceğini açıklaması bu görüşün en önemli nedeniydi. Yakın zamanda, Çapan'ın Kars'ta katıldığı bir yerel televizyon programında Mustafa Kemal'in gönül eğlendirirken Kürtlerin bu vatan için savaştığına dair söyledikleri bir diğer sebepti. Konuşmasından ötürü yasal işlemler yapıldı. Ancak, daha önemlisi Çapan Esenyurt'taki muhafazakârlar arasında zaten azalmakta olan itibarını kaybetti.

Yerinden edilmiş Kürtler ve önceki göçmenler arasında sık sık şiddetli çatışmalar yaşanmaktaydı. Esenyurt'ta çocuklar, çöp, yer ve “namus” ile ilgili küçük kavgalar sıkça yaşansa da, kavgada Kürtçe konuşan ve Kürt olduğu bilinen Kürtler'in yer alması işleri kızıştırıyordu. Benim gözlemleyebildiğim kadarıyla durum çoğunlukla tam tersi olsa da, Kürtler her zaman sorun çıkarıyor gibi görünüyor ve her şeyi siyasal bir meseleye dönüştürmekle suçlanıyordu. Birisi eğer borçlarını ödemiş ya da komşularına saygılı davranmamışsa ve bu birisi Kürt ise, insanlar ona ya “kırro”¹⁵ diyor ya da parasını “terör örgütünü” desteklemek için kullandığı dedikodusu çıkarıyorlardı. Kısacası, devlet ile ilgili ne şikâyetleri olursa olsun, Kürt hareketi meselesi gündeme gelince Esenyurt'ta yaşayanlar Kürtler'in ülkeyi böldükleri ve güvenilmez oldukları konusunda mutabıklardı. Bu mutabakat büyük oranda devletin ve medyanın söylemlerinden beslense de, aynı zamanda PKK'nin Esenyurt ve diğer yerlerdeki insanlar için teşkil ettiği fiili tehditten de kaynaklanıyordu. Zira devlet yalnızca ideolojik hâkimiyete sahip olmakla kalmayıp, aynı zamanda askerlik hizmeti aracılığıyla sürekli olarak vatandaşlarının bedenini kendine ait kılıyor ve kendisiyle vatandaşları arasında samimiyet kuruyordu.

Kürt isyanının başlamasından beri, zorunlu askerlik tehlikeli bir iş olmaya başladı. Esenyurt'taki birçok erkek askerliğini ya PKK ile çatışma riskinin ya da gerçekten çatışmanın yaşandığı Güneydoğu'da yapmıştı. Hatta bazı aileler çocuklarını çatışmalarda kaybetmişlerdi. Ama daha da önemlisi, çocuklarını kaybetme ihtimali (medyanın aralıksız bombardımanı ve devletin “asker kayıplarını” dramatize etmesiyle birleşince) orduyu, operasyonlarını ve söylemlerini yücelten bir kültür yaratıyordu. Türkiye'deki hegemonik kamusallık bireysel acının kamusal olarak dilendirilebilen acıya tercüme edilmesine ancak kaybedilen askerler söz konusuysa açıktır. Ağlayan anneler, yas tutan babalar, “terörü” protesto eden ve lanetleyen mahalle halkı 1980'lerin ortasından beri günlük haberleri oluşturmaktadır. Esenyurt'taki insanlar, tüm bu acıların suçlusu olarak görülen Abdullah Öcalan yakalanmış olsa dahi, Avrupa Birliği'nin

15- Bu tür ifadelerin medyadaki dolaşımı için bkz. Öncü 2000.

baskısı sonucu idam edilmediği için daha da rahatsız olmuşlardı. Açıkça insanlar birilerinin kendi acılarının (ya da daha ziyade devletlerinin ve askerlik mekanizması aracılığıyla özdeşleştikleri askerlerin acısının) bedelini ödemesini istiyordu. Buna bağlı olarak alan araştırmamı yaptığım sırada ateşkesle rağmen Kürtler'e karşı kan güdenler artıyordu. PKK'ye duyulan öfke kolaylıkla kamusal protestolara ve Kürt meselesini desteklediği bilinen yerinden edilmiş insanlara karşı özel bir nefrete dönüşebiliyordu. Bu öfke, insanların oy verme biçimlerini (yerel ve genel seçimlerde) ve Kürtler hakkında konuştukları önyargılı dili de etkiliyordu.

Gelgelelim Esenyurt'ta devletin varlığı ideolojik ya da kurumsal bir analiz bize gösterebileceklerinden daha derine iniyor. Aslında bilinenin aksine Esenyurt gibi göçmenler tarafından kurulmuş ve kentin kenarında konumlanmış semtlerde devlet daha yoğunlaşmıştır. Demek istediğim, Esenyurt'taki insanların hareketleri, bel bağladıkları yapılar ve söylemler, devletin bir fantezi olarak, bu insanların zihinlerinde nasıl iş gördüğüne bakılmadan anlamlı ve açık hale gelemes.

1980'lerde ne tapu senedi ve inşaat ruhsatının ne altyapı ve enformel ekonominin, ne de yasal statünün olduğu bir alanda kurulan Esenyurt, halihazırda devlete yönelik arzular ürete gelmiştir. Aslında Esenyurt'ta düzen, öncelikle yaşamın, yasal belgelerin kabulü ve/veya reddi, çeşitli devlet kurumlarına gidip gelmek ve gerek jandarma gerek semt polisi tarafından borç, siyasal etkinlikler, küçük suçlar, kan davası, iş ve trafik kazaları, sokaktaki ve evdeki kavgalar ile ilgili sorgulanma etrafında örgütlenmesiyle tesis edilir. Kendi ev ve iş yerine sahip olup Esenyurt'ta az çok kalıcı bir konuma sahip olanlar için devletin (belediye, şehir planlama, altyapı sağlama biçiminde) artan varlığı sınıf atlamak anlamına gelirken, yoksulluk çilesi çekenler için devlet, kendilerine yönelik sosyal yardım programlarıyla yaralarını sarandır. Başka bir ifadeyle, Esenyurt'ta devlet, vatandaşlarıyla rasyonel vatandaşlık anlayışının çok ötesinde bir teklifsizliğin tadını çıkarmaktadır. Devlet, yaşamın merkezindeki isteksiz ve kutsal âşıktır. Cemaatler devleti etkileme mücadelesinde bir araya gelir ve ayrı düşer, belediye ya da rakip partiler tarafından ortak eğilimlere sahip seçmenler olarak tanınmaları ya da dikkate alınmamaları ölçüsünde kurulur ya da dağılır. Böyle bir ortamda, Kürtler'in anlatıları itinayla saklanan sırları özgür bırakır ve her bir Türk vatandaşın devlet ile kurmak zorunda olduğu samimiyete dayalı anlaşmayı ifşa eder. Yani, Kürtler (hem düz anlamıyla hem metaforik olarak) yabancı dilleri ile Esenyurt'ta evin ve evde olmanın anlamını sorgulayan konuklardır.

Ancak, yine de genelleştirilmiş açıklamalar içerisinde görünmez kılınan zarar görmüş ilişkilerin onarılması için kent mekânının içerisine gömülmüş ciddi imkânların var olduğunu iddia etmeyi sürdüreceğim. Bu im-

kânlar, yerinden edilmiş grupların gündelik yaşamı yeniden işgal etme ve Kürt karşı-kamusallığında üretilen seslerini kent ilişkilerinin dokusuna taşıma biçimlerinden kaynaklanmaktadır.

Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse, Türkiye'de Kürtler'in failliği çoğunlukla kamusal görünürlüğe ve söyleme, AB'nin Türk devletine yasalarını değiştirmesi için baskı uygulamasını sağlayıp sağlayamamasına indirgenirken, ben Kürtler'in failliğinin etkilerinin daha ziyade (gündelik yaşam alanında kamusal performanslarının duygulanımsal boyutlarını icra ederken) mekânları "kendilerinin" kılma biçimlerinde görülebileceğini düşünüyorum. Gündelik olanın işgal edilmesi, farklı cemaatlerin yaşam mücadelesi içerisinde birbirlerini etkilemesini gerektirir; öyle ki sonucunda cemaatler yeniden kurulur ve hegemonik tanımlanan "bir-arda-olmanın alışlageldik kıstaslarını sekteye uğratan" (Williams 2002, s. 287) ortaklıklar üretilir.

Esenyurt'ta Konuk Olmak: Aidiyet ve Konukseverlik

I

Kış ortasında temiz park bulmak imkânsızdır. Yemin ederim, ne zaman bir parka gitsem, çürümüş meyveler ya da meyve suyu kutularıyla dolu. Hep çöp var. Bir gün parka gittik. Kirli çocuk bezi vardı. Biri atmış. Çocuklarla birlikte bankta oturuyorduk. Çocuğa çekirdek alsın diye iki yüz elli lira verdim. O gün hava sıcaktı. Çocuklar oynuyordu. Bir oğlan çocuğu gelip kızıma tokat attı. Dedi ki "burada çekirdek yemek yasaktır. Ben de ona dedim: "Görmüyor musun her yerde çöp var". Bize pencereden bakan bir adam vardı. "Siktirin gidin burası sizin yeriniz değil" dedi. Sandım, evinin yakınına gelen çocuklara diyor. "Kadın, duymuyor musun beni? Sağır mısın? Siktir git" diye bağırdı yine. Ben de "Sen kim oluyorsun da bana siktir git diyorsun? Bu başörtüsünü görmüyor musun? Nasıl böyle konuşursun? Erkeksen buraya gel. Hiç utanman yok mu?" dedim. O da "Sen buraya gel" dedi. Ama sonra kendisi parka geldi. Çocuğumu ittirdi. "Kendine gel, ben bir kadını" dedim, "Sen siktir git ben hiç bir yere gitmiyorum. Burası devletin parkı, babanın malı değil. İnsan gibi buraya gelip 'teyzecim çocuklar parka zarar veriyor' deseydin, çocuklarımı alır giderdim. Pencereden köpek gibi bağırma hakkını sana kim veriyor?" Bana doğru gelmeye devam etti. Ben de "Başımda örtüye rağmen, beni küçük görme. Seni fena yaparım" dedim. Sonra, başka bir kadın gelip ona bağırma başladı. "Hiç kendinden utanmıyor musun? Muhtar olsan ne farkedebilir, hâlâ bir köpeksin" diye. Yani adam muhtar olmuş. Kendi kendime, "nereye gitsek belaya düşüyoruz" dedim. Nasıl oldu da bula bula muhtar bulduk kızdıracak.

II

Buraya geldiğimizden beri kimse bize evini kiraya vermedi. Çok çocuğunuz var diyorlar. Kürtleri istemiyoruz diyorlar. Bu, şu. Bu dünyada hepimiz kiracıyız. Bunu bilmiyorlar. Doktora gittim. Beni aşağıladı. Ben de çocuğu evde doğurdum. Zaten ağrın var. Bir de hakaretlerle mi uğraşacaksın? Çocuğumun okuluna gittim. Öğretmen benle konuşmak istemedi. Neden? Çünkü param yok. Parasız hiçsin. Bu dünyada hiç mi insaf gösterenimiz olmayacak?

III

Bizim cahil olduğumuzu söylüyorlar. Okula gitmek eğitim midir? Cahillik başka bir şeydir. Cahillik insan haklarına saygı duymamaktır. Kadınların haklarına saygı duymamaktır. Evet, okuma yazma bilmiyorum. Ama Allah'a şükür, buradaki birçok insan gibi cahil değilim. Evet, köydeki gibi yaşıyoruz. Buraya biz mi gelmek istedik? Hayır. İnsanlar burada bize "siz sürüldünüz" diyor. Allah'a şükür sürülmedim. Sürgünü hak edecek bir şey yaptım mı? Kaçtım mı? Bir suç mu işledim? Hayır, ben sürgün değilim. Beni zorla göç ettirdiler. Barışın ve evin değerini biliyorum. Artık bana sürgün demiyorlar.

IV

Kaynım bir kavgaya karıştı. 500 kişi bıçaklarla arkasından geldi. Hepsi bir çocuk yüzünden çıktı. Çocuğun annesi ona küfür etmiş. O da bu kadına gidip "Yenge. Yaptığın kötüdür. Burada hepimiz komşuyuz demiş". Bir adam bunun üzerine gelip, yumruk atmış. Belli ki hepsi akrabadır. Karısı bizim eve koştı ve meseleyi anlattı. Dışarı çıktık ve belki iki yüz, belki de üç yüz kişinin arkasından geldiğini gördük. Hepsi de Karslı. Diğer kaynım da onunlardı. O insanlara "Ben bunu tanımıyorum" demiş. İnanabiliyor musun? Kendi kardeşi. "Ben kendimi koruyayım, onu öldürsünler" diye düşünmüş. Kocam kalabalığın içine daldı. Kalabalığa "Aklınızı mı kaçırdınız? Zaten yaralamışsınız? Kasapsınız. İnsan bir adamın ardından üç yüz kişi gelmez. Hayvansınız siz. Buarada ben kaynımı evin içine aldım. Kaniyordu. Başka bir kadında "Aranızda insan yok mu? Bırakın adamı" diye bağırıyordu. Polis karakoluna gittik. Ama Esenyurt'ta Kars devlettir. Biz de hastaneye gittik. Geri jandarmaya gidip, hastane kâğıtlarını gösterdik. Onları dava etme hakkımız var, biliyorsun? Sonrasında, bir tanesi evimize geldi. "Bak sen yanlış insanları suçluyorsun. Senin arkandan gelenlerin hepsi uyuşturucu bağımlılarıydı. Biz değildik" dedi. Kocam da: "Göster bakalım neredeler? Eğer suçlu değilseniz eve gidip vicdanınız rahat bir şekilde oturun. Bağımlıları suçlamayın. Onlar neden bizim peşimizden gelsinler ki?"

Sonra, başka bir yakınları geldi. Vergi memuruydu. Bu adam kocama yalvarıyordu. Kocam da dedi ki: “Bak, işler senin bildiğin gibi değil. Biz buraya zorla geldik. Biz saygılıyız. Saygı bizde çoktur. Ama bir kişinin peşinden üç yüz kişi gitmek insanlık mıdır? Beş değil, altı değil. Üç yüz. Şimdi sen bize geldin. Önemli olan, duvarı baştan yıkmamak. Bir duvar örmek zordur. Yıkmak ise kolay. Bunu çok iyi bilirim, kırk yıldır duvarım yıkılıyor çünkü. Doğduğum gündən beri. Bir şapkam var. İsterseniz onu da alır giderim. Sorun istemiyorum. Siz öldürmekten korkmuyorsunuz. Ama biz korkuyoruz. Kimseyi öldürmedik. Öldürmekten ve ölmekten korkuyoruz. Yalnızca ekmeğimizin peşindeyiz.”

Yukarıdaki anlatılar, Esenyurt'taki Kürtler'e, Türklerin ya da kendilerini Türkler ile özdeşleştirenlerin ev sahipliğini yaptığı bir şehrin “yabancıları” gibi davranıldığına tanıklık eder. Konukseverlik üzerine verdiği etkiyici derslerinde Derrida, ev sahibi ve yabancı arasındaki ilişkinin içerisine konumlanmış üretken bir çelişkiye işaret eder. Bu çelişki, ilişkinin (yani konukseverliğin) aynı anda iki yasaya birden bağlı olmasından kaynaklanır. Bir taraftan, koşulsuz ve sorgusuz sualsiz gösterilen “abartılı konukseverlik yasası” vardır. Öbür taraftan ise her bir bağlamda konukseverliğin nasıl hak edileceğini tanımlayan çok çeşitli konukseverlik yasaları vardır. Esenyurt'ta yaşayan insanların Kürtlere göstermeye hazır olduğu özel konukseverlik yasaları devletin Esenyurt'taki varlığı tarafından üst-belirlenir. Bununla birlikte yerinden edilmiş Kürtler'in anlatıları, Esenyurt sakinlerini koşulsuz konukseverlik yasasına çağırır. Göçmenler, ev sahiplerini bu yasa ışığında evleri saydıkları Esenyurt'ta rehinelere dönüştürerek ev sahibi sorumluluklarını yerine getirmeye ve kendilerini oldukları gibi, yani haksızlığa uğramış mağdur bir cemaat olarak tanımaya zorlar. Bunu yaparken, zorunlu göç ya da şiddet aracılığıyla geçmişte kendi köylerinde misafire dönüşmüşlük gibi açılan yaraları kendileri doldururlar. Tam bu anda etik ve siyaset birbirinden ayrılır, yeni eylemlerin ve duygulanımların tahayyül ve icra edilebileceği bir alan açılır. Kürtler, Esenyurt sakinlerine mekânı işgal edenin devlet, esas malikin de ev sahibinin de egemen olduğunu tekrar tekrar hatırlatır. Ulus-devletin vatan-daşı olabilmek ancak bu temel kuralın kabulüyle mümkündür. Abartılı konukseverlik yasası da ancak ev sahibi ve konuk ayrımının, “hepimizin bu dünyada kiracı olduğunun” müşterek kabulüyle ortadan kaldırıldığında tesis edilebilecektir.

Burada Derridacı anlamda, mütemadiyen gecikmiş bir imkândan bahsetmiyorum. Esenyurt'u vuran yoksulluk, hayat alan ve veren olarak devletin gündelik yaşamdaki yoğun varlığı, geçinmek için mecbur olunan sermayenin şiddeti ve kültürel sınırdaki ikamet etmenin ortak hissiyatı aslında Esenyurt sakinlerini zaten çoğu zaman hegemonik ortaklıklardan

farklı ortaklıklar sergilemeye itmekte. Esenyurt sakinlerinin birçoğu Kürtlerin hikâyelerine inanmayı onların geçmişlerini, siyasetlerini ve ideolojilerini defalarca sorgulasalar da, gündelik yaşamın ekmek kavgası, gündelik ilişkilerin devletin dolayımı olmaksızın kurulabilmesi için olanaklar sunar. Bu tür ilişkiler, egemenin oyununun karşısına gündelik mücadelelerin somutluğunu koyarak barışı ve konukseverliği hayata geçirir, savaşı ve husumeti hükümsüz kılar. Egemenlik icraatları yaşamı yok edip öldürürken, yaşam gündelik olan içerisinde kurulur. Sonuçta, daimi süreli halinin devlet merkezli gerçekliğinde, kent böyle anlarda bir iktidar alanından bir aidiyet mekânına dönüştüğünü düşünmekteyim.

Sonuç

I

Esenyurt'ta kime güveniyorum? Yalnızca Kürtlere değil, başka yerlerden insanlara da. Komşularıma. Bu mahallede herkes herkesin derdini bilir. Bize ne olduğunu biliyorlar. Artvin'den Tokat'dan gelmişler. Onlar bizim komşumuz. Belki bir yakını askerde ölmüştür. Belki benim bir yakınım dağdadır. Bunlar üzerine konuşmuyoruz.

II

Okul müdürünün ofisine gittim. Bana, "Çocukların okula temiz geliyor. Neden onlara yardım edeyim?" dedi. Ben de ona, "O zaman kime yardım ediyorsun" dedim. "Bak şu çocuklara. Üzerlerine giyecek bir şeyleri yok" dedi. "Kıyafetine değil evine bak" dedim ben de, "Bu parayı sana devlet vermedi, uluslararası kurumlar verdi. Bize ayrımcılık yapamazsın. Gel de evimi gör." Ertesi gün komşularım gidip durumumu anlatmışlar ona. Benden özür dileyip parayı verdi.

III

Buraya ilk geldiğimde, bir tek battaniyeyle geldim. Üç çocuk ve biz. Bir kadın geldi yanımıza. "Biz Bulgaristan'danız" dedi. "Çocukların yerde yatmasına neden izin veriyorsunuz? Soğuk alırlar" dedi. "Öyle seviyorlar" dedim. Yalnızca bir battaniyemiz olduğunu söylemedim. Köyden hiçbir şey alamadığımızı bilmiyorlar. Başımıza neler geldiğini bilmiyorlar. Ertesi gün, başka bir kadın gelip aynı şeyi gördü. Bir dahaki gün, ikisi birlikte geldi. "Eşyalarınız nerede" dediler. Ben de köydedir, akrabalarımız yollayacaklar dedim. Sonraki gün, üç kadın geldi, biri yatak, biri yorgan, biri de battaniye getirdi. Dördüncü gün, başka bir kadın geldi ve kap kacak getirdi. Evi böyle kurdum işte.

IV

Her şeye ağlarım. Biri ağladı mı ben de onunla ağlarım. Geçen

gün ağlayan bir çocuk gördüm. “Neden ağlıyorsun” diye sordum. “Kazandığım parayı kaybettim” dedi. Önceki gün, patron çocuklarımın kıyafet getirmişti. Ama bu çocuk çalışıyordu. Benimkiler okula gidiyor. Ben de, kıyafetleri çocuğa verdim. Kocama da “Bugün sigara içmiyoruz” dedim ve sigara paramızı da ona verdim. Bir de çorba yaptım. Başka bir komşu o gece bize geldi. O da biraz para verdi. Burası güzel bir mahalle.

Bu makalede, Esenyurt'ta devletin vatandaşları ile samimiyet kurmasını ve kendi egemen kimliğini yeniden tesis etmesini sağlayan çok çeşitli süreçler olduğunu gösterdim. Böyle durumlarda, yerinden edilmiş Kürt kadınlarının anlatıları ve ürettikleri bilgiler aslında zehirlidir. Bu bilgiler, kamusal konuşmalar ve gündelik karşılaşmalar düzeyinde vatandaşlığın sınırlarını ve yasanın zulmünü açığa çıkarıp somutlaştırırlar. Aynı şekilde, onlar seslerini gündelik yaşamın dokusuna işledikçe kent siyasal ve mekânsal olarak yeniden kurulur. Kentteki karşılaşmalar husumete yol açabilecek olsalar dahi, sınırlar bir kere açığa çıktığında, ulusal kültürel tarih tarafından ayrışan ve acı çeken halkların birbirleriyle ilişkilenecek için yeni yolların bulunduğu bir imkâna da dönüştürülebilirler. Şimdilik bu etkileşimler dağınık halde duruyor. Yine de, Türkiye gibi toplumsal gerilimin sürekli kısıktıldığı bir ülkede, bana öyle geliyor ki tek uzlaşma imkânı dağınık olsalar dahi devletsiz uzlaşma biçimlerinin fiili olarak tabanda nasıl gerçekleştiklerini kamusal olarak temsil etme yolları üretmekten geçiyor.

Çeviren: Sidar Bayram

Bibliyografya

- Das, Veena. 1996. *Critical Events: An Anthropological Perspective on Contemporary India*. Yeni Delhi: Oxford University Press.
- . 2000. The Act of Witnessing: Violence, Poisonous Knowledge, and Subjectivity. *Violence and Subjectivity* içinde, Das Veena, Arthur Kleinman (der.), Mamphele Ramphele ve Pamela Reynolds. Berkeley, Los Angeles, Londra: University of California Press.
- Derrida, Jacques. 2000. *Of Hospitality*. Stanford University Press.
- Gambetti, Zeynep. 2005. The Conflictual (Trans)formation of the Public Sphere: The Case of Diyarbakır. *New Perspectives in Turkey*, No: 32, Bahar 2005.
- Jackson, Michael. 2002. *The Politics of Storytelling: Violence, Transgression and Intersubjectivity*. Kopenhag: Museum Tusulanum Press
- Malkki, Liisa Helena. 1997. Speechless Emissaries: Refugees, Humanitarianism, and Dehistoricization. *Siting Culture: The Shifting of Anthropological Object* içinde, Karen Fog-Olwig ve Kirsten Hastrup (der.), Londra ve New York: Routledge.

- Öncü, Ayşe. 2000. İstanbullular ve Ötekiler: Küreselcilik Çağında Orta Sınıf Olmanın Kültürel Kozmolojisi. *İstanbul Küresel ile Yerel Arasında* içinde, Çağlar Keyder (der.), İstanbul: Metis Yayınları.
- Scarry, Elaine. 1985. *The Body in Pain: The Making and Unmaking of the World*. New York ve Oxford: Oxford University Press.
- Stokes, Martin, (der.) 1994. *Ethnicity, Identity, and Music: The Musical Construction of Place*. Oxford ve Province, ABD: Berg.
- Üstündağ, Nazan. 2002. The Institutional Production of Fragmented Selves: Village Narratives of Displaced Kurdish Women. Boğaziçi Üniversitesi Hafıza ve Siyaset Atölyesi'nde sunulan tebliğ, İstanbul.
- . 2005. *Belonging to the Modern: Women's Suffering and Subjectivities in Urban Turkey*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Indiana University.
- Warner, Michael. 2002. Publics and Counterpublics. *Public Culture*. C.14(1): 49–90.
- Williams, Gareth. 2002. *The Other Side of the Popular: Neoliberalism and Subalternity in Latin America*. Durham ve Londra: Duke University Press.